

Växt- och fågelliv vid Säbyholmsudden

Växt- och fågelliv vid Säbyholmsudden

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	2
Projektområdet	3
Land- och strandväxter	4
Vattenväxter	7
Fågelliv	9
Dagens värden och områdets utvecklingspotential	10
Referenser	12

Sammanfattning

Hela projektområdet har en vegetation som är typisk för östra delen av Mälarens stränder. Inga rödlistade eller hotade arter¹ har hittats i området, förutom den rödlistade vattenväxten bandnate som växer på flera ställen på några meters djup. Den rödlistade arten sånglärka skulle kunna häcka inom projektområdets gränser, men det finns inga rapporter om detta. Inga fridlysta arter har påträffats. Bryggfundamentet i söder är kulturminnesklassat.

Inledning

I samband med att nya bostäder planeras vid Säbyholms naturbruksgymnasium planeras även en del återställningsarbeten vid Mälarstranden: ”De vid Säbyholmsviken tidigare förlagda bryggorna föreslås återskapas och badplatsen återställs likaledes.” (Ur ”Detaljplaneprogram för Säbyholm”), se figur 1. En båthamn planeras också. Inför prövning av dispens från strandskydd och för tillstånd till vattenverksamhet, har CONEC konsulterande ekologer fått i uppdrag av Säbyholms intressenter AB att inventera strand- och vattenvegetation, samt bottenfauna. Friman Ekologikonsult AB, har som underkonsult åt Conec inventerat vattenvegetationen och bottenfaunan. Även vattenkvaliteten har undersökts. När lägen för bryggor och badplats är bestämda planeras även en sedimentprovtagning.

Föreliggande rapport avser underlag till diskussionen om tillstånd för arbete och anläggningar inom strandskyddszonen, medan vattenanalyser, bottenfauna, bottenflora och bottensediment redovisas i en separat rapport som ingår i miljökonsekvensbeskrivningen och som ska användas vid prövning enligt miljöbalkens vattenkapitel (MB kap. 11).

Inventeringen av vegetation utfördes 9 september 2014 av Sonia och Hans-Georg Wallentinus, CONEC (strand och fastmark), samt Margareta Friman-Scharin och Jesper Paulsson, Friman Ekologikonsult AB (vattenvegetation). Samtliga fyra är biologer.

¹ **Rödlistade arter** - Rödlistning är en bedömning av risken att enskilda arter dör ut. Kategorierna Nationellt utdöd (RE), Akut hotad (CR), Starkt hotad (EN), Sårbar (VU), Nära hotad (NT) eller Kunskapsbrist (DD) benämns rödlistade. De rödlistade arter som kategoriseras som endera CR, EN eller VU benämns också som hotade.

Projektområdet

Projektområdet omfattar halvön öster om allén, samt söder om tomten (se figur 1 och 2). Norr om vägen ut till den östra bryggan (Öb) går projektområdesgränsen snett uppåt höger på figuren, ungefär till det översta V:et, se figur 2. Men växtligheten norr/nordväst om gränsen är densamma som söder om.

I södra änden av halvön kan en antydning till placering av ett tidigare hopptorn spåras (ungefärligt läge visas med "Sb", längd på bryggan är knappt 100 meter). Idag står fortfarande en del bottenstolpar kvar (figur 11). På en del kartor finns ett kulturminnestecken, R, alldeles intill den östra bryggan. Detta är felplacerat och avser, enligt texten på Riksantikvarieämbetets internetsida "Fornsök", resterna av brygga och hopptorn. Om en ny brygga med hopptorn ska byggas här måste kulturminnesansvariga kontaktas.

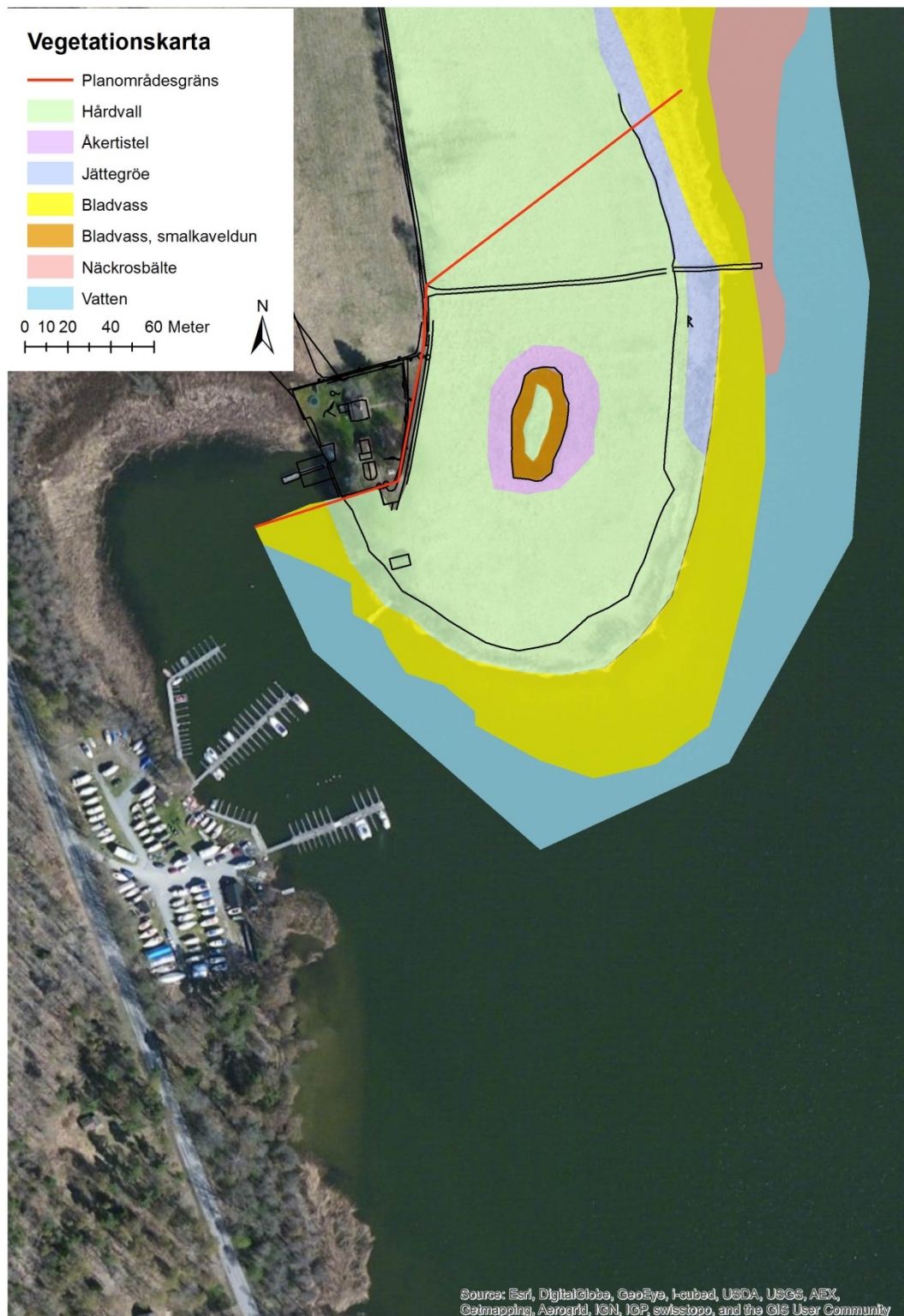

Figur 1. Vegetationsbälten i inre delen av Säbyholmsviken. Runt nästan hela udden går ett brett vassbälte, V, som vid östra bryggan, Öb, är 20 meter brett. I innersta delen av den västra viken dominerar smalkaveldun, K. Vb = västra bryggan. Utanför vassbältet respektive kaveldunsbältet finns i de inre delarna av vikarna en zon av flytbladsvegetation som domineras av gul näckros, N. Vp, söder om östra bryggan är en del av flytbladszonen där vattenpilört dominerar. Sb visar ungefärligt läge för den tidigare bryggan med hopptorn. Bearbetad flygbild från Eniro.se.

Halvön öster om allén har betats, men ligger nu oanvänd. Det bör noteras att allén i sin södra del består av klibbal, något som är ovanligt. Buskar har börjat vandra in på betesmarken. Dammen är inte så gammal och har använts vid sjöfågeljakt. Halvön har klassats som objekt av lokalt naturvärde, men det var antagligen då marken fortfarande var betad.

Land- och strandväxter

Figur 2 visar de vegetationszoner som finns inom projektområdet, inklusive flytbladszonen. Kartan är tolkad från en satellitbild från sommaren 2011, medan underlaget i figuren är en höst- eller vårbild, där bladvass och flytbladsväxter saknas. Samtliga påträffade landväxter redovisas i tabell 1.

Figur 2. Vegetationskarta över projektområdet tolkad efter satellitfoto från 2011.

Inom projektområdet kan fem vegetationszoner urskiljas. Utifrån räknat är det en långskottszon (utanför flytbladszonen, går ned till ungefär 3 meters djup), flytbladszon, bladvass-bälte, jättegröe-bälte och hårdvall högst upp. Dessutom avviker vegetationen runt den cirkelformiga dammen genom lite annorlunda växtlighet, eftersom den uppgrävda jorden har lagts alldeles intill dammkanterna så att det bildats en förhöjning runt dammen, se figur 2. I figuren framgår inte långskottszonen, vilken dock antyds i figur 8. Långskotts- och flytbladsvegetationen beskrivs närmare i avsnittet "Vattenväxter".

Flytbladszonen

I flytbladszonen dominerar gul näckros totalt. Dessutom finns mycket vattenpilört, samt en del gäddnate, vattenpest, axslinga och blomvass.

Figur 3. *Flytbladszonen norrut från den östra bryggan. Mot landsidan tar bladvassbältet vid.*

Bladvass-bältet

I bladvassbältet växer nästan bara bladvass. Någon planta blomvass står vid bryggan.

Figur 4. *Vassbältet vid den östra bryggan.*

Jättegröe-bältet

Figur 5. Jättegröebältet finns främst norr om vägen ut till den östra bryggan, men även (som på fotot) en bit söder om. Den mörkbruna växten är hästskräppa.

I den här zonen dominerar naturligtvis jättegröe, som är en invasiv växtart, som intagit de flesta strandängar runt Mälaren. Hästskräppa växer också allmänt i detta bälte. Andra arter som hittades var fackel-

blomster, strandlysing, kärrtistel, tuvtåtel, vasstarr, vattenpilört, snårvinda, vide, en klubbalsbuske, samt säv. I ett bälte norr om bryggan växer mycket åkertistel (liksom runt dammen). Längs den klippta vägen ut mot bryggan finns också åkerpilört och hundäxing.

Hårdvall

Figur 6. Hårdvallen domineras i september av vinterståndare av högvuxna gräs, samt gräsblad från förstärkningstillväxten i augusti/september.

Det är lite sent på året för att kunna göra en bra beskrivning av gräsarterna i området. Vissa, tidigblommade gräs kan därför ha underskattats eller försvunnit helt. Dominerar gör tuvtåtel, ängskavle, och kanske timotej. Övriga arter är vattenpilört, åkertistel, hundäxing, brännässla, krusskräppa, femfingerört, björnbär, knölsyska, gåsört, ängssyra, veketåg och druvfläder.

Längs den gräsklippta vägen ned till bryggan har en del arter kommit in, som inte hittas på andra ställen i hårdvallen: kvickrot, gulmåra, rölleka och revfingerört. Mot husen i väster växer också stormåra och åkertistel. På ett ställe har balsampoppel spridit sig ut på hårdvallsängen. Mot sydänden finns också älgört, gul svärdsilja, nypon, plattstarr, vägtistel och knapptåg, förutom hårdvallens vanliga gräs.

I strandkanten i söder växer de mer våtmarksindikerande arterna frossört och kärrsilja. I kanten mot bladvassen växte, enligt tidigare satellitbilder även en bård med klubbal. Den verkar nu vara borttagen.

Dammområdet

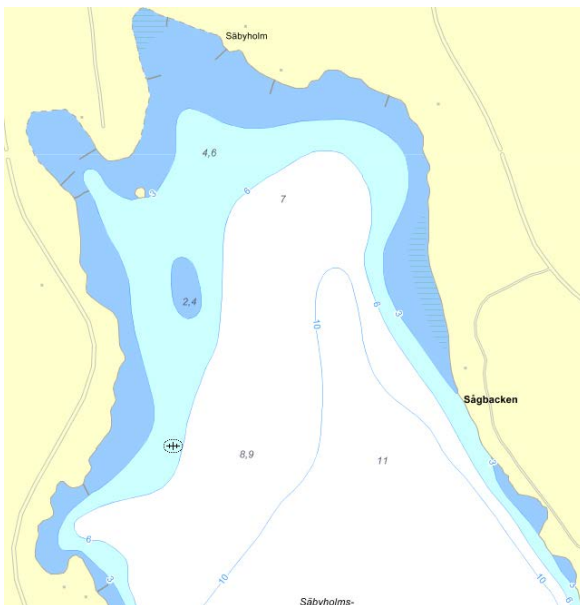
Figur 7. I den södra delen av dammen dominerar smalkaveldun. I mitten finns en ö med gräs och åkertistel.

I den grävda dammen, som är cirkelrund med en ö i mitten, dominerar smalkaveldun i den södra delen och bladvass i den norra. Även säv är vanlig. En planta bredkaveldun hittades också. På den uppgrävda jorden dominerar åkertistel totalt. Här finns

också klibalsskott, vide och vasstarr. På ”ön” i dammen dominerar hundäxing och tuvtåtel.

Vattenväxter

Växtligheten inventerades dels från de två bryggorna, dels från båt. Undervattensväxter samlades in genom att kasta ut en s.k. Luther-räfsa i vattnet och sedan hala in den. På det sättet får man upp de växter som inte är så hårt rotade. Samtliga påträffade växter finns redovisade i artlistan, tabell 2.

Figur 8 (vänstra bilden). Undervattensvegetationen i Säbyholmsviken sträcker sig till ungefär 3 meters djup, dvs. gränsen mellan det mörkblå och det ljusblå på sjökortet. Utdrag från eniro.se.

Figur 9 (högra bilden). Smal vattenpest är dominerande växt på 2-3 meters djup.

Runt hela udden löper ett brett vassbälte ut till 1,4 meters vattendjup. Vid bryggan (Öb) på östra sidan är vassbältet 20 meter brett. Utanför vassbältet växer i de inre delarna av den östra och den västra viken breda bälten av gul näckros som brer ut sig till omkring två meters vattendjup. Söder om östra bryggan och på några ställen på västra sidan av udden finns bestånd av vattenpilört. Utanför flytbladsvegetationen är botten till stor del täckt med smal

vattenpest ner till tre meters djup. Smal vattenpest är en främmande art som kommit in från Nordamerika och som funnits i Sverige sedan 1990-talet. Tillväxten av smal vattenpest i Mälaren har beskrivits som omfattande.

Näst efter vattenpest var axslinga den vanligaste undervattensväxten. Bägge dessa arter påträffades ned till tre meters djup. Hornsärv var också ganska vanlig, främst på 2,5-3 meters djup. Ålnate påträffade med enstaka exemplar men på många ställen bland slingearterna. I inre delen av den västra viken dominerade gul näckros men där fanns även nordnäckros och igelknopp. Både på östra och västra sidan på ca 2,5 -3 meters djup påträffades bandnate, *Potamogeton compressus*, som är en rödlistad art i lägsta kategorin, NT, nära hotad. Det går inte att bedöma om den var vanlig eftersom man inte fick upp den med räfsan utan vid två tillfällen då båtens dragg drogs upp. Eventuellt var nateväxterna övertäckta av de stora mängderna vattenpest, som var nästan det enda man fick upp i de flesta dragen med Luther-räfsan utanför flytbladszonen.

Figur 10. Västra viken. Till höger i bild ses uddens västra strand med bladvass och partier av vattenpilört. Där skimtar också den västra bryggan.

Sydvästra sidan av udden var något mer exponerad och saknade flytbladsvegetation så när som på ett litet bestånd av vattenpilört intill vasskanten (se figur 10). I vattnet utanför södra udden finns gamla bryggpålar som stack upp över vattenytan vid undersökningstillfället (figur 11). Vid yttersta bryggpålen var vattendjupet 3,5 meter och botten var täckt med små barkflagor. Vid vasskanten, på ca 1½ meters djup, var bottenvegetationen gles, men på 2-3 meters djup var det rikligt med vattenpest. Där påträffades även axslinga och lite hornsärv.

Figur 11. Gamla bryggpålar sticker upp ur vattnet, rester av en stor brygga från spetsen av udden (se foto i detaljplaneprogrammet, sid. 18). Den yttersta bryggpålen är markerad med ett vitt flöte. I yttre delen har bryggan breddats och bildat en plattform, på vilken tornet byggts.

Fågelliv

September är naturligtvis en mycket olämplig tid för att studera den häckande fågelfaunan. Hårdvallen har betats in på sen tid, men nu har det inte skett på några år, vilket sannolikt medfört att fågelfaunan förändrats en del på 2010-talet. 2007 inventerades Säbyholm för Sveriges Lantbruksuniversitets räkning. Det finns också en del data från 2003, samt några observationer från andra år, som senast från 2013. Observationer t.o.m. 2007 omfattade den tid då området fortfarande betades, varför de arter som fanns här då nu kan vara borta. Data har hämtats från Artportalen (<http://svalan.artdata.slu.se/birds/>), samt muntliga uppgifter från Bo Hellberg.

De arter som kan knytas till strandområden och som sågs vid fältarbetet den 9 september var sävsparv, sädesärsla och rörsångare. Steglits, som födosöker bland tistlarna sågs också. Knutna till Mälaren (och till viss del häckande i närheten) är skäggdopping, gråtrut, fiskmås, kricka, grågås, kanadagås och storskarv.

Övriga arter som noterades under fältarbetet var blåmes (fodosöker i vassen, samt i allén), nötskrika, bofink, svarthätta(?), grönfink, ormvråk, duvhök, talgoxe, gröngöling, korp, kråka, ringduva och ladusvala. De flesta var förbiflygande eller höll till i träden runt husen och i allén.

Figur 12. *De här två grågässen flög över under fältarbetet.*

Tidigare observationer

Tidigare uppgifter om fågelarter i området har oftast inte delats upp på olika delområden på Säbyholm. Därför har vi ibland måst gissa vilka arter som observerats på själva halvön. Endast arter med s.k. häckningskriterier har tagits med, dvs. det finns en viss sannolikhet för häckning. I något fall har matande fåglar observerats (t.ex. ängspiplärka 2013).

2007 fanns ett par gulärlor i området, men häckning konstaterades aldrig. I och med att marken inte hävdats genom bete under senare år, har arten försvunnit eftersom den kräver en kortvuxen/betad grässvål, vilket bekräftas av Bo Hellberg.

Ängspiplärka häckar sannolikt med 2-5 par (observationer från 2003, 2007, 2009-2011 och 2013) (uppgift från Bo Hellberg). Platsen för häckningen är dock norr om projektområdet, så ingen häckning verkar ske inom detta. Det är sannolikt att sånglärka häckar, speciellt nu när området inte betas längre. Säv- och rörsångare häckar med stor sannolikhet i vassbältet. Några vadare har också noterats: enkelbeckasin hördes flyktspela 2007 och tofsvipa uppehöll sig också här vid inventeringen detta år. Enkelbeckasin kan kanske häcka här fortfarande. Ett par strandskator rastade 2003, men häckning konstaterades inte. Gräshoppsångare har hörts under flera år på 2000-talet, men Bo Hellberg anger att det är norr om projektområdet och österut längs stranden. Tillfälliga besök har gjorts av fjällgås (2003), gluttsnäppa (också 2003) och vitkindad gås (som häckar i närheten).

Dagens värden och områdets utvecklingspotential

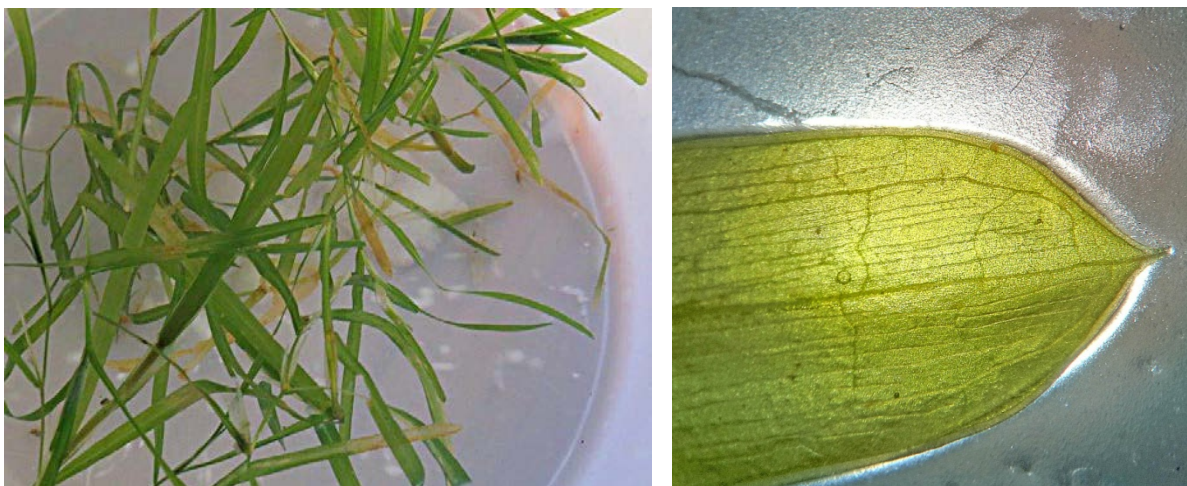
Genom det upphörda betet har floran antagligen trivialiserats kraftigt de senaste åren. Inga ovanliga, fridlysta eller rödlistade växtarter är funna från bladvassbältet och inåt. Däremot är det möjligt att den rödlistade sånglärkan kan häcka här. Detta bör kollas kommande vår och försommar. Bland växtarterna i vattnet hittades den rödlistade arten bandnate på ett par ställen.

Bladvass är en av de vanligaste växtarterna vid sjöstränder i Uppland med mjukbotten. Innanför bladvassbältet växer på en längre sträcka jättegröe. Jättegröen är ett invasivt gräs som hämtades från Nordamerika för ca 150 år sedan och idag har konkurrerat ut mycket av den naturliga strandfloran i Uppland. Hårdvallen är väldigt artfattig och har inget märkbart eko-

logiskt värde. Möjligen att sånglärka kan ha gynnats av den högvuxna vegetationen och frånvaron av störning, men arten har inte rapporterats häckande här. Inte heller i den grävda dammen finns någon värdefull flora. Stora arealer runt dammen domineras av ogräset åker-tistel, som kan besökas av födosökande steglits.

Längs vägen ned till bryggan på östra sidan växer flera växtarter, som dragit nytta av att de högvuxna gräsen hållits tillbaka. Därför är det sannolikt att hela landområdet skulle kunna få en betydligt högre biodiversitet om betet återupptogs eller att området slogs en gång på eftersommaren. Bete skulle ha större positiv effekt än slåtter, eftersom betet håller ned gräsvegetationen så att fågelarter som **gulärka** och **ängspioplärka** skulle kunna återkolonisera. Det bör nämnas att gulärkan, som här finns i sin sydliga ras, är på stark tillbakagång så även om den inte är rödlistad idag, finns en viss sannolikhet att den sydliga rasen blir det vid nästa revision av rödlistan som sker 2015. Det bör alltså vara denna rödlista som ska tillämpas vid plan-genomförandet. **Sånglärka**, som skulle kunna häcka på halvön, är rödlistad sedan 2010 på grund av att arten gått starkt tillbaka i odlingslandskapet.

Vattenvegetationen domineras helt av ett fåtal arter; vattenpest, axslinga, hornsärv, vattenpilört och gul näckros. Ingen av dessa är ovanlig eller rödlistad. Däremot är förekomsten av den rödlistade (klass NT) natearten **bandnate** noterbar. Bandnate kräver bra vattenkvalitet och förekommer oftast i klara, naturligt näringsrika sjöar och andra större vatten. Arten hittades mer slumpvis på två ställen, men förekommer antagligen längs hela strandområdet.

Figur 13. *Bandnate från Säbyholmsviken (t.h. en bladspets). Arten har bestämts av Anders Jacobson på ArtDatabanken, SLU. Kollekt av fyndet skickades in för bestämning, eftersom bladet är otypiskt för arten och bara bandnaten, av flera möjliga arter, är rödlistad.*

Bandnate har (tillsammans med flera andra natearter) ett eget bevarandeprogram och där kan man läsa mer om vad arten tål eller inte tål (Åtgärdsprogram för hotade natearter 2008–2011 [Naturvårdsverket rapport 5854, 2009]). Bandnaten har enligt bevarandeprogrammet minskat i många län men ”förefaller dock fortfarande ha starka populationer i östra Svealand, i synnerhet östra Mälaren. Hoten mot de rödlistade natearterna kan vara flera olika som försämrad vattenkvalitet, övergödning, igenväxning, utfyllnad och för mycket bete av kanadagäss.” Beträffande igenväxning så gäller det både igenväxning med vass, kaveldun, näckrosor och med undervattensväxter som kan konkurrera ut naten, som t.ex. vattenpest. Det har t.ex. iakttagits att den invasiva arten smal vattenpest (som förekommer rikligt på den aktuella lokalen), vil-

ken ursprungligen kommer från Nordamerika, trängt ut flera mer konkurrenssvaga arter i många Mälärvikar.

Referenser

Artportalen: fåglar. <http://www.artportalen.se/birds>. Besökt bl.a. 2014-09-25

Gärdenfors, U. 2010. Rödlistade arter i Sverige 2010. ArtDatabanken SLU, Uppsala.

Naturvårdsverket 2009. Åtgärdsprogram för hotade natearter 2008–2011. Rapport 5854

Riksantikvarieämbetet. Fornsök. <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>. Besökt bl.a. 2014-10-05

Detaljplaneprogram för Säbyholm, samrådshandling 2014-05-30, Upplands-Bro kommun.

Reviderad 2014-08-19

Behovsbedömning för Detaljplaneprogram för Säbyholm, Bro, Upplands-Bro kommun

Muntlig kontakt: ornitolog Bo Hellberg

Tabell 1. Landväxter som påträffades i utredningsområdets olika mer landbaserade vegetationszoner i september 2014.

Vetenskapligt namn	Svenska	Bladvass- bältet	Jättegröe- bältet	Hård- vallen	Damm
Phragmites australis	Bladvass	XXX	X	(X)	XX
Butomus umbellatus	Blomvass	X	X		
Glyceria maxima	Jättegröe		XXX		
Rumex aquaticus	Hästskräppa		XX		
Lythrum salicaria	Fackelblomster		X		
Lysimachia vulgaris	Strandlysing		X		
Cirsium palustre	Kärrtistel		X		
Deschampsia caespitosa	Tuvtåtel		X	XXX	XX
Carex acuta	Vasstarr		XX		X
Persicaria amphibia	Vattenpilört		X	X	
Calystegia sepium	Snårvinda		X		
Salix spp.	Obest. viden		X		X
Alnus glutinosa	Klibbal		(X)	(X)	X
Schoenoplectus lacustris	Säv		X		XX
Cirsium arvense	Åkertistel		XX	XX	XXX
Persicaria lapathifolia	Vanlig pilört *		(X)		
Dactylis glomerata	Hundäxing		(X)	XX	XX
Alopecurus pratensis	Ängskavle			XXX	
Phleum pratense	Timotej			XX	
Urtica dioica	Brännässla			X	
Rumex crispus	Krusskräppa			X	
Potentilla argentea	Femfingerört			X	
Rubus "fruticosus"	Obest. björnbär			X	
Stachys palustris	Knölsyska			X	
Potentilla anserina	Gåsört			X	
Rumex acetosa	Ängssyra			X	
Juncus effusus	Veketåg			X	
Sambucus racemosa	Druvfläder			X	
Elytrigia repens	Kvickrot			X	
Galium verum	Gulmåra *			X	
Achillea millefolium	Rölleka *			X	
Potentilla repens	Revfingerört *			X	
Galium album	Stormåra **			X	
Populus balsamifera	Balsampoppel **			(X)	
Filipendula ulmaria	Älgört			X	
Iris pseudacorus	Gul svärdslilja			X	
Rosa sp.	Nypon **			(X)	
Carex disticha	Plattstarr			X	
Cirsium vulgare	Vägtistel			X	
Juncus conglomeratus	Knapptåg			X	

Scutellaria galericulata	Frossört ***			(X)	
Peucedanum palustre	Kärrsilja ***			(X)	
Typha angustifolia	Smalkaveldun				XXX
Typha latifolia	Bredkaveldun				(X)
XXX = dominerande i stora områden					
XX = vanlig					
X = mindre bestånd					
(X) = enstaka exemplar/					

* Längs vägen ut till bryggan, ** I sydvästra delen, *** I södra kanten

Tabell 2. Vattenväxter som påträffades i inre Säbyholmsviken i september 2014.

Vetenskapligt namn	Svenska	Östra sidan	Södra sidan	Västra sidan
Övervattenväxter				
Butomus umbellatus	Blomvass	x		
Hydrocharis morsus-ranae	Dyblad	x		
Rumex aquaticus	Hästskräppa			x
Glyceria maxima	JätTEGRÖE			x
Sagittaria sagittifolia	Pilblad			x
Equisetum fluviatile	Sjöfräken			x
Lysimachia vulgaris	Strandlysing	x		
Iris pseudacorus	Svärdslilja	x		x
Carex acuta	Vasstarr			x
Rumex hydrolapathum	Vattenskräppa			x
Sium latifolium	Vattenmärke			x
Convolvulus arvensis	Åkervinda	xx		
Phragmites australis	Vass	xxx	xxx	xxx
Typha angustifolia	Smalkaveldun (steril)			x
Schoenoplectus lacustris	Säv			x
Flytbladsväxter				
Nuphar lutea	Gul näckros	xxx		xxx
Nymphaea alba subsp. candida	Nordnäckros			x
Persicaria amphibia	Vattenpilört	x	x	xx
Lemna trisulca	Korsandmat	x		
Potamogeton natans	Gäddnate	x		
Undervattensväxter				
Myriophyllum spicatum	Axslinga	xx	xx	xx
Potamogeton compressus (NT)	Bandnate (NT)	x		x
Ceratophyllum demersum	Hornsärv	xxx	x	xx
Sparganium simplex	Igelknopp			x
Elodea nuttallii	Smal vattenpest	xxx	xxx	xxx
Potamogeton perfoliatus	Ålnate	x		x
xxx=dominerande i stora områden				
xx=vanlig				
x= enstaka exemplar/mindre bestånd				
NT= rödlistad i kategorin nära hotad				